

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING VAN DE VLAAMSE VISHANDEL

door VANHOUTRYVE A.

Een enkele blik op de kaart van onze kust, brengt ons tot de overtuiging dat sedert de vroegste tijden, de visvangst een aanzienlijke rol moet gespeeld hebben, in de bestaansmogelijkheden en het levensonderhoud van onze voorouders !

Het valt dan ook aan te nemen, dat de dorpen en nederzettingen langs onze kust opgerezen, uitsluitend hun ontstaan aan de visvangst te danken hebben.

Blanchard (1) bevestigt dit, wanneer hij schrijft : « En se rétrécissant peu à peu après le Xe siècle, les golfes de Fréthem, de l'Aa, de la Gersta, et de l'Yser, devenaient des criques où s'abritaient les barques des pêcheurs des dunes. Sur leurs abords s'élevèrent des bourgades devant lesquelles s'amarraient les sloops chargés de harengs ».

Men mag aannemen dat er reeds in de VIIIe en IXe eeuw gewag kon gemaakt worden van haringvisserij langs onze kust, misschien waren er wel nederzettingen, maar het is slechts vanaf de XIe en XIIe eeuw dat de visserij zich degelijk ontwikkelde, wat ons trouwens bewezen wordt door de talrijke keuren en haringtienden. (2)

Zo vinden we in 1093 « Sandeshoves » als haven aan de monding van de IJzer en in 1107 wordt te Grevelingen regelmatig haring aangevoerd. (3) Ondertussen ontwikkelden zich die kleine nederzettingen, zodat vóór de XIVe eeuw reeds niet minder dan een twintigtal vissersplaatsen worden aangetroffen, o.a. Biervliet, Damme, Hoeke, Hughevliet, Mude, Nieuwpoort, Oostende, Grevelingen, Blankenberge, Wenduine, Meunikreede, enz...

De technische verbetering van het haringkaken door Willem Beukels rond de jaren 1396, droeg oneindig veel bij tot de verdere ontwikkeling en bloei van de haringhandel. Nieuwpoort, Damme, Sluis, Oostende, bezaten

(1) BLANCHARD R., *La Flandre - Etude géographique de la plaine flamande en France, Belgique et Hollande*, p. 235.

(2) Edw. VLIETINCK, *Het Oude Oostende en zijn Driejarige Belegering*, (1601-1604), blz. 56.

(3) L. VERBRUGGHE, *Die belgische Seefischerei, Handbuch der Seefischerei Nord-europas*, Band VII, heft 3, p. 2.

de haringstapel, maar veeleisende verordeningen en onderlinge twisten stuitten maar al te dikwijls hun verdere ontwikkeling.

Onder de Hertogen van Bourgondië, kenden visserij en vishandel een periode van grote bloei. Het groot handelsverdrag « Intercursus Magnus » op 24 februari 1496 tussen Filips de Schone van Bourgondië en Hendrik VII van Engeland gesloten, liet de Vlamingen en Hollanders toe, vrijelijk te vissen langsheen de Engelse kusten en zich tegen zeerovers te verdedigen. (4)

Na dit toppunt van bloei ging het stilaan decrescendo, verval en ondergang beloerden onze visvangst.

Rampspoedig voor de kustplaatsen waren vooral de oorlogen en politieke verwickelingen van de XVIe eeuw.

In de XVIIe eeuw werd onze visserij dan ook vaak onderbroken, op zee door de Hollanders, te land door de oorlogen, zoals het beleg van Nieuwpoort, in 1600, en dit van Oostende in 1601 tot 1604. (5)

In het begin van de XVIIIe eeuw kon de Vlaamse visvangst, die aan 't heropfleuren was, moeilijk de afgunstige mededinging der Hollanders bekampen. De Hollanders waren overtuigd dat de Vlaamse visserij, niet opwegen kon tegen de rijke en goed uitgeruste Hollandse vissersrederijen ; deze spaarden dan ook noch geld, noch moeite om onze vishandel te kelderen. (6)

Slechts met de Oostenrijkers kwam de heropflakking. Karel van Lorreinen greep echter krachtadig in : een ordonnantie van 14 april 1766, verbood de invoer van vreemde haring, ieder jaar vanaf 20 juni tot 15 augustus. De 26 juli 1766 werd de invoer van vreemde haring verboden vanaf juni tot december en tenslotte werd op 26 mei 1767 besloten, de verdere invoer van vreemde haring, gans het jaar door te verbieden. (7) Welke waren nu de voornaamste kustplaatsen, die bijdroegen tot de visbevoorrading van de Vlaamse steden ?

Het is aan te nemen dat al de hogervermelde kustplaatsen in mindere of meerdere mate hebben bijgedragen, tot die bevoorrading. Wat we echter met zekerheid kunnen vaststellen, is het feit dat vooral Grevelingen, Nieuwpoort, Oostende, Blankenberge, Wenduine en Sluis het grootste aandeel voor zich opeisten, zeker in veel groter mate dan de kleinere plaatsen op het Zwin of langs de kust gelegen.

Het is dan ook wel van belang de leveringsmogelijkheden van deze voornaamste aanvoerplaatsen wat nader toe te lichten.

Grevelingen heeft misschien wel het vroegst haring te Brugge aangevoerd. Reeds in de XIIe eeuw was het als vissershaven en vooral door de haringvisserij beschouwd als een der bloeiendste van de Noordzeekust.

(4) H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, tome III, p. 62.

(5) M. CLOQUET, *Etudes sur l'industrie, le commerce, la marine et la pêche nationale en Belgique*, p. 220.

(6) M. CLOQUET, o.c., p. 224-25.

(7) *ibidem*, p. 229.

De XIIe eeuw bracht er een tijdperk van grote bloei, zodat op het einde der eeuw, de haringhandel een werkelijke bron van rijkdom was geworden voor de inwoners en ook voor de Graaf van Vlaanderen. Twee feiten geven er ons een sprekend bewijs van. Op 2 mei 1270 schonk Graaf Gwijde aan de abdij van Clairvaux, maar eventjes 20.000 haringen, met opdracht voor hem en zijn echtgenote te bidden. (8)

Het Parlement te Parijs velde op 21 mei 1279 een beslissing ten voordele van het magistraat van St.-Omaars en ten nadele van Graaf Gwijde, die hun verboden had meer dan 25.000 haringen per dag te doen zouten gedurende de haringtijd. (9)

Naast Grevelingen bezat Nieuwpoort reeds in 1163 een keure, vermeldende de verschillende soorten vis, zoals haring, zalm, kabeljauw, elft, bot, zeeaal, e.a... (10)

Voor de verbetering van het haringkaken had een grote uitbreiding van de Nieuwpoortse haringhandel en een uitvoer op grote schaal tot gevolg, vooral naar Brugge, maar ook naar Rijsel, Doornik enz...

Er zouden aldus in 1474 te Nieuwpoort 60 stuurlieden geweest zijn, terwijl hetzelfde jaar 597 last haring of 7164 ton binnengebracht werden. (11)

Strenge maatregelen en voorgeboden regelden de verkoop, daar men er vooral op te waken had dat degelijke produkten geleverd werden en de verbruikers in de steden zich over de hoedanigheid niet hoefden te beklaagen. Het verwondert dan ook niet de schepenen van Nieuwpoort te Brugge te zien komen pleiten, opdat zij « provisie ter zee » zouden hebben en eventuele bescherming bij bedreiging of in tegenspoed. (12)

Vanaf 1576 verminderde de produktiemogelijkheid van Nieuwpoort door de grote concurrentie van de Hollanders.

Van een werkelijke bloei van de Oostendse vishandel kunnen we slechts in de XIVe, XVe en XVIe eeuw gewagen.

In 1302 heft Brugge er een belasting « van vii schellingen parisis » per last haring. (13)

Voor na 1446 werd regelmatig naar Brugge, Kortrijk, Rijsel en andere steden verzonden. Terwijl de XVIe eeuw het werkelijke bloeitijdperk te noemen is : aldus tussen 1492 en 1580 bedroeg de waarde van de verkochte vis gemiddeld 138.779 lb. parisis 's jaars en in 1577 waren er niet minder dan 51 weerden. (14)

(8) J. FINOT, *Département du Nord - Ville de Gravelines. Inventaire sommaire des archives Communales antérieures à 1790*, p. XII.

(9) J. FINOT, o.c., p. XII.

(10) E. VLIETINCK, *Eene bladzijde uit de geschiedenis der stad Nieuwpoort*, blz. 14.

(11) E. VLIETINCK, *Cartulaire d'Ostende*, blz. 45.

(12) E. VLIETINCK, *Eene bladzijde uit de geschiedenis van Nieuwpoort*, blz. 21.

(13) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende*, blz. 60.

(14) *ibidem*, blz. 119.

De haring werd er, vooraleer vervoerd te worden, van het brandmerk van de stad voorzien, na onderzoek van kwaliteit en soort, ten einde alle bedrog uit te schakelen en de goede faam niet aan te tasten. Die controle gebeurde door 4 betrouwbare personen, die als stadsambtenaren aangesteld werden. (15)

Na 1600 daalden de productiemogelijkheden van Oostende zeer laag en er werd slechts maar in beperkte mate verder bijgedragen tot de bevoorrading van de Vlaamse steden.

Te Wenduine werd de 14^e eeuwse vissersnering vooral gesteund door de Proostdij van Sint-Donatiaan te Brugge; enerzijds wegens de belangrijke bron van inkomsten voor het kapittel, anderzijds omdat ze het voorrecht bezat de tafel van de Proost regelmatig in vis te voorzien. (16) De vangst werd er hoofdzakelijk gekenmerkt door de grote hoeveelheden bruinvis of meerzwijn: het werd hun dan ook in 1340 toegestaan speciale harpoenen te gebruiken. Het werd ook de gewoonte bij de aanstelling van elke nieuwe proost, hem een meerzwijn aan te bieden. (17)

Na Filips II ging de visserij er stilaan te niet, om met de 80 jarige oorlog geheel te verdwijnen, waardoor tevens een gevoelige slag werd toegebracht aan het « Proossche ».

Pogingen in de XVIIe eeuw om er de visserij te doen herleven, bleven vruchteloos.

In de XIIIe en XIVe eeuw was de vissersnering te Blankenberge reeds gekend en trokken een groot aantal schepen ter vangst. Dat ook hier de haringhandel reeds bloeiend was, bewijzen de stadsrekeningen. Zo vinden we in 1426 « Item ghesent te Brucghe Passcharis f. Pieter en Jan den Hond, den darden daghe van Ougst inde camere van Brucghe omme te wetene jof de visschers van Blankenberghe Kaeckharing zouden mogen maken ter zee of niet en zouden » en in 1429 « Item van eenen hysere te vermakene daer men de haectonnen mede brant, de welker men maect voornoemden poort ». (18)

De vis werd er aanvankelijk opgekocht door de ingezetenen, maar weldra vonden ze een bron van inkomsten in het afzetten van de vis aan de Brugse visverkopers. De vishandel breidde er zich weldra uit en vanaf 1450 werd regelmatig vis vervoerd.

In de XVIe eeuw bedroeg het aantal sloepen 50 à 60, in 1571 nog amper 29, maar in de XVIIe eeuw tussen 30 tot 50, om onder Maria-Theresia tot 71 te stijgen. (19)

Wanneer ontwikkelde zich de vishandel en gaf die bijgevolg aanleiding tot het ontstaan van de visverkopersambachten?

(15) *ibidem*, blz. 87.

(16) Pr. VERDUYN, *Geschiedenis van Wenduine*, blz. 91.

(17) *ibidem*, blz. 92.

(18) WOUTERS, *Over de oude vrije visschersnering van Blankenberghe*, blz. 7.

(19) *ibidem*, blz. 68.

Aanvankelijk bracht de visser zelf na het aan wal komen zijn vis aan de man, zonder de tussenkomst van een bemiddelaar of tussenpersoon. Dit veranderde naar gelang de visserij zich ontwikkelde, zodat zich noodgedwongen een splitsing voordeed, die aanleiding zou geven tot het ontstaan van nieuwe elementen : de weerd en de visverkopers.

Van nu af speelde niet meer de visser de hoofdrol, maar bracht de weerd als « makelaar » de opbrengsten van de vangst over aan de visverkopers, die de vis verder aan de verbruikers verkochten.

Waaruit bestond het weerdschap en hoe kwam het tot stand ?

De taak van de « weerd », « weert », « waerd » of « weerd » bestond er hoofdzakelijk in, als tussenpersoon of bemiddelaar op te treden. Aanvankelijk slechts verkoper, boekhouder, geldvoorschietter, werd hij stilaan medereeder of zelfs uitreder. Hij vervulde bijgevolg een dubbele rol, die van tussenpersoon en tevens die van reder. (20)

Een typisch voorbeeld van het tot stand komen van het weerdschap vinden we te Wenduine : hoogst waarschijnlijk zal het ook elders in dergelijke omstandigheden ontstaan zijn.

In de jaren 1400 waren er te Wenduine drie of vier vissers, die na gemeenschappelijk overleg besloten aan een rijke burger van Blankenberge, Cornelis Vencle, een bepaalde som ter lening te vragen tegen interest van 5 %, in ruil zou hij boekhouding mogen houden, op voorwaarde alle rekeningen om de week te vereffenen. Het voorstel werd aanvaard. Bij het afsterven van Vencle nam Heer Joos van Uitkerke, de verplichtingen en rechten van de afgestorvene over. Na de dood van Joos, een twintigtal jaren later, dachten de vissers er zelfs niet meer aan buiten hun dorp te gaan. Ze splitsten zich in groepen van drie, elke groep koos een begoederde inwoner, die het weerdschap aannam. (21)

De weerd moest echter gevestigd zijn in het dorp waar hij zijn ambt uitoefende : uitzondering gemaakt voor Wenduine, waar de keure vreemdelingen toeliet, dit ambt waar te nemen.

Het was te Wenduine in 1514 niemand toegelaten « weerd » te zijn, tenzij hij er woonde en « proostlaet » was. Slechts wanneer er geen weerden ter plaatse gevonden werden, mochten vreemden het weerdschap waarnemen, dit mits de toestemming van het magistrat van de « Proossche » en op uitdrukkelijke voorwaarde zich te schikken naar de voorschriften van deze laatste. (22)

Het was de weerd echter verboden zijn weerdschap over meer dan drie vissers uit te breiden, op boete van 60 ponden par. (23) De weerd was ook verplicht om de week of wanneer de visser het verlangde de rekeningen af te sluiten en betaling te doen. Teneinde de uitvoering van die

(20) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende*, blz. 94.

(21) *ibidem*, blz. 90.

(22) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes des pays et comté de Flandre. Coutume de la Prévôté de Bruges*, tome I, p. 365.

(23) GILLIODTS, o.c., p. 366.

verplichtingen te waarborgen, moesten de weerden, voldoende waarborg leveren, door een borgsom te storten indien ze om de week niet betaalden en dit op boete van 6 ponden par. (24)

Niet alleen aan de kust, ook in het binnenland werden weerden aange- troffen ; het waren de afgevaardigden aangesteld door de visverzenders der zeehavens, die tot taak hadden hun vis ter mijn te verkopen en hun de opbrengst ervan te laten geworden. (25)

Pogingen werden aangewend om het weerschap der binnenlandse mark- ten, ook wel die ter zee, toe te kennen door openbare aanbesteding. Dit voorstel ontmoette echter grote tegenkanting vanwege de vissers, die door die aanbesteding in de onmogelijkheid zouden worden gesteld, weer- den te hebben naar keus, personen die hun volle vertrouwen verdienden, hetgeen met vreemdelingen moeilijker na te gaan was.

(24) *ibidem*, p. 375.

(25) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende*, blz. 101.